

Trotzdem las er noch die Geschichte des italienischen Feldzuges und *Humboldt's* Briefwechsel mit *Varnhagen* und ich entnahm, dass er diese Lecture mit Interesse verfolgte.

In jenen Tagen wollte er von mir unter Anderem, ich möchte ihm meine gemachten geburtshilflichen Operationen erzählen und er hörte einigen mit grosser Aufmerksamkeit zu.

Etwa zwei Tage vor seinem Tode fragte er um meine Ansicht über den *Selbstmord* und über die Fortdauer der Seele nach dem Tode, und als ich ihn noch an demselben Vormittage wieder besuchte, sass er mit seinem Stiefsohne, dem Herrn Grafen Geyza Zichy am Schachbrette, was mich einigermassen beruhigte.

Seine Schlaflosigkeit nahm fortwährend zu, sein Appetit ab, sein Aussehen war in hohem Grade leidend. Ich bat ihn desshalb, doch einen seiner Wärter bei sich im Zimmer zu dulden, er aber antwortete: «Ich möchte am liebsten in statusquo bleiben.»

Ich hatte den Grafen am 7. April Morgens 10 Uhr zum letzten Male gesehen. Sein Tod dürfte spät nach Mitternacht erfolgt sein.

Közli: VIZOTA GYULA.

GYULAI PÁLNAK SÜKEI KÁROLY KÖLTEMÉNYEIRŐL ÍRT, KIADATLAN BÍRÁLATA.

A barátságot, mely Sükei Károly és Gyulai Pál között a kolozsvári ref. kollégiumban szövődött, a két ifjúnak közös szenvedélye, az irodalom szeretete tette mind bensőségesebbé. Sükei hívta meg Gyulait 1847 második felében az *Életképek* munkatársai közé, mikor csábító színekkel festette előtte az «ifjú Magyarország» törekvéseit. Többször találkozott Gyulai Sükeivel 1848 nyarán Pesten is, bár elítélte Sükei forradalmi eszméit. Még közelebb jutott a két barát egymáshoz a szabadságharc leverése után 1850-ben, a pesti irodalmi életben, mikor együtt szövögették irodalmi terveiket abban az írói körben, mely Szilágyi Sándor irodalmi vállalatait támogatta. Gyulai épen Szilágyi Sándor utolsó vállalatában, a Pesti Röpívekben, támadta meg a *Hölgyfutár* füzapoétáit, kiknek izléstelenségétől a magyar költészet igaz értékeit féltette.

Mikor Gyulai 1851 májusában Pestet elhagyta s máj. 23-án Gernyeszegré érkezett, leginkább Lévy József és Szilágyi Sándor útján keresett kapcsolatot a pesti irodalmi körökkel. Lévy a Pesti Napló munkatársa volt, Szilágyi meg 1850. évi folyóiratainak betöltése után mindent elkövetett, hogy új lap megindítására kapjon engedelmet. Jún. 10-e táján küldte el Gyulai Lévyhoz Sükei Károly *Hulló csillagok* című költeményfüzetének bírálatát, jún. 21-én pedig *Néhány nap Erdélyben* című útirajzát, hogy mindkét cikket a Pesti Napló szerkesztőjének, Bánffy Simonnak ajánlja fel. Gyulait Sükeiben az a romantikus szerelem hatotta meg, amilyent egykor Sand regényhőseiben talált; azért alkalmazta Sükei költői világára Sand

szavait, melyekben Lélia ábrándos nyilatkozataira ismerünk.¹ Joggal helytelenítette tehát Lévy Gyulaihoz 1851 júl. 3-án írt levelében a régi «nyavalygás» feldíszítését s joggal figyelmeztette Gyulait a népies alapú nemzeti költészet új irányára. Lévy egyúttal arról is értesítette barátját, hogy sem Bánffay, sem Vahot Imre, a Remény szerkesztője, nem akarták Gyulai bírálatát közölni. Gyulai azt bizonyította júl. 9-i levelében, hogy nem becsülte túl Sükei, csak a Hölgyfutár poétáival szemben akarta érdemeit kiemelni, egyébként könnyű szívvel le mondott a bírálat közléséről. Úgy látszik, Lévytól Szilágyi Sándorhoz került Gyulai kézírata. Ezt Gyulai 1852 jan. 15-én tudta meg s azonnal izgatottan írt Szilágyinak, hogy a *Hulló csillagok* bírálatának megjelenését minden körülmények között megakadályozza. Tiltó szavait 1852 febr. 8-i levelében is megismételte, de még 1852 máj. 15-én is komolyan figyelmeztette Szilágyit, hogy a bírálatot sehol se adja ki.

A romantikus ábránd, mely Sükei költeményeiben nyilatkozott, könnyen visszhangra talált Gernyeszegen Gyulai lelkében, hiszen a vadregényes erdélyi környezetben maga is ifjúkori szerelmének emlékeit idézte maga elé, mely saját szavai szerint már csak «emlékezet s költői ábrándjának tápláléka lön». E korbéli szerelmi költészetére is a romantika félhomálya borul, úgyhogy a szerető szív bánata és öröme szinte ködfátyolon keresztül tűnik elő. Sokkal inkább uralkodott Gyulai gondolkodásán az új magyar költészet sorsa *Néhány nap Erdélyben* című útirajzában, mely a Pesti Naplónak 1851. júl. 4-i és 5-i számaiban jelent meg; itt egyrészt Petőfi szent költői hagyományának rendkívüli értékeit mérlegelte, másrészt lelkesedéssel vonta meg Arany költői egyéniségének körvonalait. (Gyulai Pál: *Erdélyi úti benyomások*. Olcsó Könyvtár. 2009—2013. sz. 1921. 21—26. l.)

Gyulai Pálnak Sükei Károly költeményeiről szóló bírálatára itt következik.

*

Irodalmi ügy.

Hulló csillagok. Írta Sükei Károly. Pesten 1851.

E füzetke kedves tünemény s költeményeink közt, midőn egy vadcsorda barbarismusa fenyegeti költészetünk, kétszerte megérdemli, hogy ismerjék és olvassák.

Szerelmi költeményeket tartalmaz, és czíme jellemzi a költőt. Sükei költészete egy éji kép, hol az emlék és vágy álomszerű rajzaira az ábránd holdfénye világít; hol a mélázat homályán egy-egy hulló csillag sejtelme reszket, s a tűnő föllegek közt rejtélyes látomások ébrednek; hol a szél panaszaival, a vizesés bús regéihez egy merengő lélek sóhaja vegyül, ki azon állapotba találja magát, miről Sand oly szépen ír: vannak órák, melyekben

¹ Gyulai Pál Sand *Léliáját* Récsi Emil fordításából idézte, mely 1842-ben Kolozsvárott jelent meg. Az I. kötet 63. és 64. lapján Lélia így biztatja Steniót: «Vetted-e észre, Stenio, vannak órák, melyekben szeretni kénytetünk, órák, melyekben a költészet eláraszt, melyekben szívünk sebesebben ver, lelkünk felmagasodik, az akarat minden köteleit összetöri s meggy más lelket keresni, melyre kiterüljön? Hányszor... éreztem szívemet ismeretlen-cél felé rohanni, alak s név nélküli boldogság felé, mi égben, légben, mindenütt ott van, mint láthatatlan szerelmes, mint a szerelem!»

szeretni kénytetünk, órák, midőn a költészet eláraszt, szívünk sebesebben ver, lelkünk felmagasodik, az akarat minden kötelekeit összetöri s meg más lelket keresni, melyre kiterüljön, egész lényünket ismeretlen cél, alak és név nélküli boldogság felé érezzük rohanni, mi égben, légben, mindenütt ott van, mint láthatatlan szerelmes, mint maga a szerelem.

Csak azt akartam kifejezni s meglehet nem elég szabatosan — hogy itt nem egy ifjú kebel forró s még ép érzéseivel, heves képzelmével, virágos kedélyével, gazdag hitével találkozunk, hanem egy csalódott s tán meghasonlott lélek ábrándjaival, ki még a szerelemben hinni óhajt s általa boldogsághoz jutni remél, ki inkább szereti az érzést, mint annak tárgyát, ki visszaálmódja magát első ifjúságába, de az élénk érzések és zajos szenvedélyeknek csak viszhangját hallja, s mi még csillog, nem egyéb, mint az egykor ragyogó világ halvány viszfénye.

Mindez nem annyira a költemények tárgyában nyilatkozik, mint inkább az alak- és hangban, mi költői jellemzés tekintetében lényeg. Itt kevés szó van csalódásokról, nagy szenvedésekről, örökös kínról, de minden sorból kirí a való gyűlölete, vágy az ábrándhoz, maga az ábránd, mely a romokat virágokkal akarja behinteni. Többször halljuk: nekem nem kell a valóság; ifjú élet, ifjú ábránd; és az ábrándot szívemben, hogy hitem volt, elfeledjem? ábrándozás visz engemet. Sőt magába a szóba is annyira szerelmes, hogy az alig négy ívnyi füzetkében az «ábránd» huszonháromszor, az «álom» hússzor fordul elő, mi elmaradhatott volna. Mintha el akarná feledni egész multját, hogy az emlékek ne zavarják álmodozását, mintha titkolná sebeit, hogy megifjult szívvel érezhessen, de épen innen tudjuk: mindez nem való — önámítás.

A mondottakat azért bocsátottuk elő, mert a költemények hibáinak alapja itt rejlik. Nem magáért a lélekállapotért, — ez korlátozt nézet — hanem mert az önámítás útjában áll a lelki állapotjiszta öntudatának, s ennek hiánya nem engedi a fölöttei uralkodást s így a költői színvonalra emelkedhetést. Ezért néha érzéseket szinlel s valódi hangjokat el nem találhatja, máskor átengedi magát valami határozatlan iránynak s alakatlan homályba merül, mi nem költészet, legalább nem egészséges.

Innen Sükei el nem ragad, meg nem indít: inkább álmodozásba sülyeszt. Itt nincs neki hatalmában az érzés mélysége, a képzelem ereje, az eszmék gazdagsága. Őrizkedik is a nagy tengerre szállani, egy szűk öbölbe marad, s itt minden birtoka: fáradt hullám, megtört szélsóhajtás, tépett felhő, borongó holdfény.

Végig olvasván e füzetkét, nem nyílt meg előttünk mély lélek, gazdag kedély, hanem meg kell köszönnünk e kincstöredékeket, e röpke momentumokat is; mert habár egy könny, egy sóhaj, rövid mélázati percz, halvány ábránd nem nagy költői érre mutatnak, de a törekvés mégis szép fogékony-ság- és ízlésre, mit segít a nagy költők ismerete a nélkül, hogy valódi remniscenciákat fűdözhetnénk föl.

Természetes, hogy e költemények közül azoknak kellett leginkább sikerülniök, melyek az említett kedélyállapot lélektani mozzanatai s úgy szólva közvetlen nyilatkoznak. És ezek sikerültek is. A rejtelmes pillanatok, egy-egy tűnő álom varázsa, az ábránd symbolicus rajzai, a szomju esengés.

és gyöngéd melázát meglepő bájjal birnak, mit emel a sok helytt sikerült tiszta dal-alak. Úgy látszik, hogy ez gondjai legtöbbike is volt. És szerencsére; mert e nélkül eltéveszti magát, mint az *Almodám* kezdetűben, mely a sárkányozott képzelem s kiáradt érzés daczára is hidegen hagy, vagy az *Égi harmatban*, hol az oda nem illő harmadik stanza zavart okoz és másokban; melyeket nem tudott kikerekíteni.

Legsikerültebbek a 3-ik dal, hol boldog szerelemről álmodik, mint a hótakart föld virágos mező-mádárdal- s délibábról; a 4-ik és 39-ik, melyekben a szenvedély élénken s tisztán nyilatkozik; a 10., 12., 13-ik szép hasonlataiért; a 21., mely legjobban, mennyiben egy eredeti gondolat a legszabatosabb alakban jelen meg és semmi kivánni valót nem hagy; a 23., 29., 38-ik gyöngédségükért; a 25., 31-ik a naivság és tiszta dal-alakért; a 37-ik, hol a képzelem hatalmas s mintegy megmozdul, hogy a várt leányt az érzés és természet minden bájaival megkoszorúzva, élénkbe hozza; a 42-ik utolsó előtti, melyeknek csak az a bajok, hogy a költő küzd a nyelvvél, s a finom árnyalatok hű kifejezése, a tiszta alak hiányzik. Ez utolsó *hajnamban délibábról* tesz említést, mi miatt a hasonlat elvész, sőt nevetséges.

Még azért is becsesek e művek, mert a kedélyes nem nálunk kissé hanyagolt. Büszkék voltunk erőnkre, óvakodtunk az érzelgestől és beleestünk a szónoklatba, vagyunk hidegen ragyogók, szárazan elmések. A közönség nagyon is rászokott: mód nélkül szereti a declamatiót és methaporát, Vörösmarty «madárhangjait» nem bámulja, Petőfi «Négy ökrös szekere»-ére alig emlékszik, Arany «Őszszel» című költeményét feledi.

De Sükei a másik túlságba esett.

Eltéved ábrándjaiba, s innen sokszor a homály, mely nem az elborongás sötét-tisztája, a szakadozottság, mely megint nem lyrai confusio. Van még neki egy más baja is, mi mindegyiknél nagyobb és veszélyesebb: a képzelet hiú játéka s néha több mysticismus és érzélgés, mennyit magyar, sőt egészséges kedély elbírhát.

Egyik dalában ábrándos, boldog szigetre vágy:

Hol a nap, mint szelíd, csöndes
Égi pásztortűz világol,
Hol a fölleg árnya fényes,
Mint habsugárból szótt fátyol.

újra:

A szív szent költészetének
Sejtém apotheosisát.

alább:

És hol örök ifjúságban
Halad az élet folyása,
Mint egy tündér öregének.
Szájról-szájra vándorlása.

megint:

Elaludt a vén Duenna,
Jőj ki szépem, jőj ki már!
Vedd a mántillát magadra,
Mert hideg szellőcske jár.

más helytt:

Mint a szív tulvilágának
Mefoghatlan tündére,
Titkos ábránd fátyolában
Száll az életnek földére.
A szerelem ....

Itt az éjfélt, várva várlak
A narancsfák árnyában,
Karcu mandolin kezemben,
Szümbe édes érzet van sat.

Vajjon ha a napot «szelíd, csöndes pásztortűz»-nek képzeljük, szebb lesz-e a tájkép? Ha a fölleg árnya is már holdfény, milyen lesz akkor a hold, melyre, úgy látszik, szüksége nincs? Aegri somnia. Az örök ifjúságnak meg-

felelő, hű s, mi itt szükséges, festő hasonlata-e a szájról-szájra vándorló rege? A szív túlvilágának az ábránd titkos fátyolában leszálló, megfoghatatlan tündére, a szív szent költészetének apotheosisa nem üres phrasisok-e, melyek még külsőnkön sem bírnak? Az ily epithetonok soha sem költőiek, s a nagy általánosságok nagy ürességek.

A duennán, mántillán, mandolinon nem fognak-e nemcsak a debreceni magyar, de a pozsonyi német hölgyek is nevetni? Azután az a spanyoloskodás Laukát juttatja eszünkbe, mi még rosszabb, mert jobban nevetünk. Kár volt e különben csinos románczot egy különz szeszélynek fölládozni.

Épen mert elfogulatlanul igyekeztünk ítélni, ajánljuk még egyszer e füzetkét a közönség figyelmébe. A forradalom után föllépett költők közül csak Sűkeit lehet üdvözölnünk. Ez ugyan rá nézve nem nagy bók, mert többet érdemel, de nekünk öröm, mert a szerencsétlen furulyások naponként növekednek, s türelmünk bosszankodássá és haraggá kezd válni.

Im mutatványul néhány költemény: *Majd elmondom . . .*, *Ágról-ágra . . .*, *Áttekintek . . .*

A bíráló végén Gyulai szóról-szóra leírta a három kiemelt költeményt, baráti szolgálata azonban kárba veszett. A cikk, melyet Szilágyi Sándor Gyulainak erélyes tiltakozásai következtében nem mert kiadni, a Nemzeti Múzeum kéziratárába került, ott lappangott mindeddig Szilágyi Sándor iratai között s csak most lát napvilágot, mint az érzékeny műbíráói lelkiismeretnek s korán kifejtett íróművészetnek bizonyítéka.

PAPP FERENC.

SZEMERE MIKLÓS IRODALMI HAGYATÉKÁBÓL.

(Első közlemény.)

Az alább közölt 36 levél érdekes és értékes irodalomtörténeti anyagot ad: igen sok életrajzi, korrajzi és egyéb irodalomtörténeti adat található bennük. Különös figyelmet érdemelnek Szemere Miklósnak Vachott Sándorhoz és Arany Jánoshoz írt levelei — ezek az utóbbiak legnagyobb részben Brassai Sámuellel folytatott vitájára és akadémiai tagságára vonatkoznak. Alig indította meg Arany Szépirodalmi Figyelőjét, Gyulai Pál, Salamon Ferenc és Szász Károly elvi kérdések fölött kezdtek vitát,¹ amelybe Szemere Miklós is belevegyült. Szemere fejtegetéseire Brassai Sámuel válaszolt.² Brassai támadására Szemere felelt, de Arany nem volt hajlandó Szemere cikkét egész terjedelmében közölni. Ez nagyon fájta a különben is érzékeny Szemere Miklósnak; választát Sárospatakon kinyomatta s elküldötte ismerőseinek és barátainak. Szemere választát Brassai újból támadta, mire Szemere végre elhallgatott.³ Akadémiai taggá való választására vonatkozó adatok találhatóak Lévay Józsefhez írt levelében is. Részben komoly, részben tréfás hangon írja önéletrajzát Erdélyi Jánoshoz intézett első levelében. Vékey Valérhoz és Darmay (Viczmándy) Viktorhoz írt levelei fiatalabb íróbarátaihoz való viszonyára vetnek világot. Szemere Miklós utolsó levele Timkó Józsefhez, ez egyszer-

¹ L. Szépirodalmi Figyelő 1861. 42., 43., 51., 52. sz.

² U. o. II. 6., 7. sz. és 1862. 19., 20.

³ A vita részletes ismertetését l. Perényi J. *Szemere M. életrajza* 1897. 67—78. l. V. ö. Fitz József: *Brassai Sámuel*. 1912. 239—247. l.

smind utolsó kézírata — halála előtti napon írta — betegségéről és szenvedéseiről nyújt szomorú képet. A leveleket a legszükségesebb jegyzetekkel ellátva közlöm szözszerint.

Szemere Pál — Szemere Miklóshoz.

Április óta, édes Miklós-kám, anni currentis, nem mártogattam tollat tintába, mert valék, istennek légyen hála, példátlanul rest; de a' restség leghatalmasabb vasmacskája hajónknak a' korszellem akarám mondani, a kormány szellem refluxusai között. Nyomtatni nem szabad, írni nem szabad, szólani nem szabad, 's ime, a' ki restecske gondolkodni, ha egyebe nem, legalább szénája, jó renden áll, 's nem retteg a' minden nóták legkeservebbikétől, az infidelitatis nótától. A' rest embernek irigylést érdemlő sors jutott; fél vállra, vagyis panyókán öltögeti magára mind az uj mind az ó embert. Tehát a' rest éljen!

Tehát éljen az én Miklós-kám is; éljen annyival inkább, minthogy a' Szemerék nemzetséges tulajdonságát híven és pontosan igyekszik fenntartani. De hát Bertalan¹ felől mit szólandunk? Esztendejénél több, mióta róla semmit sem tudok. Eötvös Pepi beszéle egyet és mást, hogy Bertalan a' közelebb múlt telet Párisban töltötte, hogy ősz végével visszajövendő lenne. Adják az egek, hogy szerencsésen hagyhassa el Bécsset! Azonban neki korántsem ohajtom a' restség anchoráját; legalább még most nem.

Mátka-leveledet csak magyarul küldötted meg; pedig én a' fordítást az eredetivel szerettem volna összehasonlítani. Nekem úgy látszik, hogy a' német előadás hívebb typossal tolmácsolta lelkedet, mint a' magyar. Egyébiránt ingatag emlékezetemnek nem adhatok hitelt. Annyi bizonyos hogy a' magyarban a' humori — —² csökkenve van.

De a' kinél annyi erő, annyi szép erő van, mint Nálad, édes jó Miklós-kám, nem égrekiáltó bűn e, restségeskedni? Nem égre kiáltó bűn e, ezen szép erőket szó és tett nélkül elhalni hagyni? Halloam a' közgyűlésekben dicsőségesen szólottál. Így, így, ennek utána is; 's mindenkor és örökké. Legyen a' restség azoké, kik félszázadot keresztüléltek, mint magam. Én és a' czopf egyek vagyunk: mind a' ketten kiestünk a' divatból. Laubet olvastad. Nem szídtad e' Németet azok miatt, melyeket honunk felül mond? Vagy talán Oroszt³ szíttad, kinek terra incognitójából vannak e' potomságok kisöpröve? Darázsaink innen is onnan is csipdesnek bennünket, Magyarokat, nemde? De így mi nem egreszek, hanem édességre ért szőlőszemecskék vagyunk talán? Mi haszna? A' kétfejű sasnak sohasem leszünk szája izére. Punctum.

Ninácskát és a' kis édesecskét mind én mind feleségecském csókoljuk. Béla, alias Bercki, patvariáskodik. Ölellek, édes jó Miklós-kám! A' restség itt pro et contra említettett. Te is a' szerint cselekvén!

Csókollak!

Péczel, Szept. 26. 1837.

¹ Szemere Bertalan.

² Olvashatatlan szó.

³ Balásfalvi Orosz József publicista *Terra incognita. Notizen über Ungarn.* Leipzig, 1835. c. munkájára vonatkozik.

2. Szemere Miklós — Vachott Sándorhoz.¹

Aug. 1844.

De most visszatérek ön okaira, melyekkel a' poetai epistolák írására búzdit engemet: első, hogy *később szokám meg a' verselési nyugót mintsem hogy azt fárasztónak ne találjam*, azonban nyomban utána teszi, hogy akár-mellyikők verselése sem tisztább enyémmél; — no lássa meg már az ember Sándorkát! alig állítja fel ellenem sakkbábját, rögtön feldönti azt egy púp-jára irányzott fricskával. Azonban, hogy rémszük nyelvünkön nagy nyűg a' verselés azt bizony igen igen érzem. Második okának: hogy t. i. *nincs elég nyugalom a' lyrai egységhez szeszélyes kedélyem miatt* — nem mondom, hogy Jákobként kifecsamitandom csipejét s e' tekintetben inkább általánosságban mint védelmemül hozandok fel néhány jegyzést csupán egyszerű okoskodással, mert én tanult aesthetikus nem vagyok. — A *nyugalom 's egyszerűség* inkább a' görög költészet' bélyege volt, a' mienk ezeknek ellentéte; *csapongás, játék, mozgás*. A' *lyrai egység* ezekkel összefér. Vörösmarty azon darabját (czime nem jut eszembe),² melynek kezdete *«kár, hogy a' pap megkeresztelt jobb volna pogánynak»*, mint látszik e' sorból a' nyereségig mérges kifakadáson kezd, holott vége ellágyulás, gyöngéd kedély. 'S ez tán hiba 's e' kedélyváltozás miatt? — pedig milly rövid e' darab! — *tán nincsen egysége?* Sőt igen! 's e' habzásban igen nagy érdemet látok, mentül több húrjai pendülnek meg a' *szívnek* úgy azonban, hogy azokból harmonia keletkezzék, annál nagyobb mester a' költőjök. Most tehát azon kérdés támad bennem: mit nevez ön lyrai egység hiányának verseimben a' kettő közül: azt e' ha tán csak némellyikeben egyszerre több dorombhúrt pengetek, vagy hogy e' húrokat nem bírom harmóniává vegyíteni? Hogy, az elsőbb eset lyrai egységgel ne párosulhassék, az ellen már föllyebb magyar nemesi botommal opponáltam, a' másakra nézve nincsen szavam mert korántsem igénylem, hogy valami különös compositor legyek. De hányadikon? Ime Erdélyi jó lyrikus 's mindamellett sem jó compositor darabjai nagyobb részében. Sárosy e' tekintetben ügyes, 's Vörösmarty is. De nállok nincsen humor, s' hol az nincsen, ottan könnyebb az egységet megtartani, mert biztosabban 's *egyenesebben* haladhatni az *egyenes* úton, mint a' jobbra balra csapongó ösvényen, melynek hirtelen fordulatai miatt könnyen fölfordul a' költészet talyigája. A' hiba tehát mint mondtam csak abban lehetne, ha rosszul vegyitem színeimet, de nem abban, hogy több szint vegyitek egyszerre, ez nem zárja ki az *egységet*. Három különböző tájkép van előtünk: a' két első *egy elemű*. Egyik t. i. napfényes tiszta (vig vers), a másik fölleges sötét (komoly vers), a' *harmadikban* egyesül e' két különböző elem (humor), egy része napfényben, más része borúban áll. Nem lehet-e e' három különböző tájkép mindenikében egység művészi értelemben? Lehet! épen úgy, mintha ezen tájképek csupán *egy* színnel, például fekete tusschal, akár több szín vegyítékével festetnek. Mert egy különböző virágokból fűzött bok-

¹ A levél eleje és vége hiányzik.² *Névnapi köszöntés. (Laurához.)*

rétának épen úgy lehet egysége, mint van a' külön ágakra szakadt 's ismét egybefolyt pataknak. A lobogó tűz, vörös, kék, fehér színekből áll, mégis egy.

Különös előttem miért nincsen a' comicum neme mindez ideig kellőleg kifejtve az aesthetikákban, holott a' komoly annyira ki van merítve. Talán, mert az öröm gyorsan röppen el felettünk, érzelme nem olly tartós, maradandó mint amazé, 's így nem reflectál, 's tán ez okból nehezebb volt tant írni, mint a' komolyról. Mint könnyű például az *álló lovat* lefesteni, ellenben, a' vidoran szökellő mén tagjait hibátlanul még eddig a' legnagyobb festők sem rajzolhaták le. Hiszen hány különben művelt értékű emberre akadtam én már, ki Jorik utazásában egyebet bohóckodásnál nem látott. 'S kivált a' magyart sokkal nehezkesebbnek találom, mintsem hogy a' humor szökelléseit szerethesse. Úr isten! hiszen még néhány év előtt az egyoldalú víg verstől is borzadt sok — nemcsak olvasó, de író, sőt költő is, (mert hogy néhány víg vers például Vörösmarty Petiké-je jól fogadtatott, oka, mert tekintélyt nyert írótól jött: a' hungaricalis homo nem azt nézi *mit* olvas, hanem *kitől* olvassa). Kunos, Császár verseiről szólóban nem fogható meg: mint juthat eszébe költőnek *bordalt* írni, miután — ugymond — annyi szebb tárgy van előtte: szerelem, hazafiság. Ime költő volt, 's milly egyoldalúlag művelte ki izlését! Midőn három év előtt *«Új nő»* című tréfás darabomat Erdélyihez küldém, annyira szerette azt, hogy mindeddig *egyetlenek* mondaná költészetünkben 's e' nembeni *dolgozásra* buzdítana, 's íme megjelent az Garay ellen írt polemiámban¹ 's az olvasók 's írók — alig veszek ki három embert — nyomorult haszontalanságnak nézik, 's Sárosy például, midőn Újhelyben mutatnám neki, meg nem fogható mint vesztegethetem időmet illyekre, (NB. utolsó stropháját magam sem szeretem; igen is szabados) holott a' nálunknál miveltebb némethon Goethe' e' nemben sokkal szabadabb, 's merem mondani durvább egyptár versét tapssal fogadta! 'S valjon nem ájult volna e el Bajza még ezelőtt 4—5 év előtt Petőfi *«Disznótorá»*-tól? 'S kivált a' *humor* méltánylására még most egyáltaljában nem számoltat olvasóink előtt, Olyan sok olvasót mint Szemere Pál, Kazinczy, Erdélyi. — — — — —

'S mi különös, gyakran maga az író sem érti önmagát. Midőn Tompa, ki eddig *maga áll* Vallomás 's Szívemhez című darabjaival a' *mélyebb humorban*, az elől nevezett verset nekem megküldé, 's én irigységtelt örömben mindazon szépet írnam neki, mit e darab csak érdemel, elcsudálkozott 's ezt válaszolá *«játssza még senki sem lett naggyá!»* Ime mennyire nem értette saját szívét! a' mély, nemes humort, melynek a' szív a legbensőbb fájdalma alapja, az elme puszta dévajkodásának tekintette. 'S próbálja látni, tegye e' két nevezett verset paralellába más két igen *középszerű komoly verssel*, 's fejemet teszem föl, hogy egész magyarhonban, öt hat embert kivévén, az utolsóknak ítélendi kiki a' koszorút. 'S milly megfoghatatlan, hogy a' *humor* mindeddig nem honosodhatott meg azon nemzeteknél, mellynek még tánca, zenéje is: *fény, felszökellés sötét alapról*, azaz valóságos humor, sőt humor még halotti tora is. sat. — — — — —

¹ *Óvás Garaynak mint az Emlény szerkesztőnek kényuracskái tréfái ellen.* Hely és név nélkül.

² Két sort törölt Szemere Miklós.

3. Szemere Miklós — Vadnay Károlyhoz.

1859. sept. 2.

Ime ezen idezárt vers az, mely Pákhnál Dec. óta hever.¹ Győztem végre röstségemen s újra kijavítám, sőt meg is toldám egy új strophával. Ha mielőbb megjelenhetne, mivel elég régóta leng (Sujánszky kedvencz szava) élet és halál között — szeretném, ha nem — várjon sorsára.

Midőn egykor a' N. kállói gyűlésben nagyot szippantott tubák pixisából a' görög Dugáli, fölkiált egy valaki «halljuk, halljuk Dugáli táblabíró úr szólni akar.» «Nem akarom, nem akarom» — dadogta üléséből félig föl-emelkedve Perikles méltatlan unokája. Mivel olykor én is szippantok a' költészet szelenczéből rám fogta — mint látom — valaki kegyetek előtt, hogy verseimet szándékozom kiadni. «Nem szándékozom, nem szándékozom».

El is késtem már én azokkal, s a' már többször említett sarkantyú is hiányzik, 's emésztí is lelkemet, hogy tömérdek versem elsikkadt. Néhány a' deési vesztett csatában maradt, leoldózva bőrisszákomból, melyben álltak a' nyereg kápáról, tetemesen sok pedig saját szobámból vesztett oda néhány év előtt, kalács alá 's isten tudja Nőm mindenre hordván, haszontalan papiros helyett, egy ujonnan jött szobaleányunk álványomról hosszas távollétem alatt. Ez utóbbiakból kivált igen kevésre birtam visszaemlékezni, régóta ott hevert töredékek — bár több közölök már csak a végjavításra várt, lévén, a nélkül hogy évekig feljűk is tekintettem volna. S aztán test- s lélekben elröstült vagyok én már; egyáltalán nem bírok magammal s életuntságommal boldogulni. Igen igen! az a' Károlyom «aranykedélyű» poetája víg embernek tartatik és ez félig meddig való is. Való, hogy víg vagyok olykor, sőt ha rég nem látott jó baráttal jövök össze, vagy óhajtott új ismeretség villanyoz fel, gyermekes bohóskodásra is kapom olykor magamat, de való az is, hogy ha medrébe süllyed vissza a lefutott ár, a holló fehér legény kedélyemhez mérve. Víg, sőt bohó verseim? egyes kipattant szikrák mik ha kialudtak, marad magában a' sötét korom. Hiszen rokkant gebének is virgoncz lehet a csikaja.

De legfőbb oka hallgatásomnak megvallom — felette csekély népszerűségem. Eddig nemcsak hallgatással, de számtalan hátrátétellel, sőt nem egyszer impertinentiával is találkozván. A' kiadásra vagy nem adásra nézve tehát dióhéjba szoritva csak ennyit mondok: Őzet látván a bodrogközi ripök, így kiált szomszédjához: «ejnye koma be nagy nyúl!» «Nem nyúl az, de őz». «Be nagy nagy nyúl az az őz» — kiált újra a' tavak fia. Hogy Tompa, Arany, s tán Sározy s még egy pár költő barátom által a'nyira mennyire méltányoltatom, hogy egy két költőtársam által harmadéve a' Komlóban kiváló sajtáságúnak üdvözöltetett költészetem, ez őznek sőt miután a' sajtáság egyik jobb kellék ítéletem szerint — szarvasnak is beillik ugyan, de néhány szózat 's csak négyszem közt még nem közvélemény. Ez utolsó 's a' lapok híre szerint csak nyúl vagyok. Azonban ez tőlem nem szemrehányás, nem kivált a Hölgyfutár ellen, mely még legjobban fogadott valamennyi lapok közt. Természetesnek látom én azt, hogy ha valamelyik lányt például nem szépnek hirdet a' közhit, egyes néző ha szinte szépnek hinné, sem meri

¹ A mellékelt vers hiányzik.

kinyilatkoztatni. Shakespeare kissé nagyobb legény volt nálamnál 's nagyságához aránylag aligha keveseb petrezselyem koszorúkat aratott életében mint jó magam. A' barátai, vagy kritikuskok által divatba nem hozott vagy a' közvélemény által föl nem kapott író bírna bár Byron szellemével — forgásba nem jött pénz — ki meri felváltani? megbukhat vele, nyakán maradhat. A közvélemény tehát nyúlnak tart, mi több vén nyúlnak, senki sem mer belém harapni, fél, belém törik a' foga. Mondják e példát e nem merésre? Mondok, mint ama híres lukai pap, ki sorban dorgálván székéből híveit, végre egy iszákos vén asszonyhoz fordult. «Hát neked mit mondjak asszonyi állat?» «Ne mondjon nekem bizony tiszteletes uram» szól a' megrettent asszony. «Mondok biz én kiáltott menydörgő hangon a' pap» stb. Mondok tehát én is: Erdélyi ép így sürgetett verseim kiadására, mint ön «Milly jók azok, milly sok oldalúak.

 Én, mint irám is, az enyémekeket kísérelve Pestre szándékoztam még Juliusban. Nöm fogai miatt kellett volna mennünk, de Weiger nevű bécsi fogorvos, ki Újhelyen Felsővidékünkön utazott, meghiusítá szándékomat, megtevént azt, a' mi miat Pestre készültünk. És jól is történt.

Való-e, hogy S. Gy.² be van fogva? Mi az a zöld (?) ördög, s ki a szerkesztője? Egyik versemet a' *falusi gazdát*, Kálmán belecsapta, de reclamáltam, mert nem oda szántam. Én is Petőfivel tartok, az önkénynek csak árnyéka is föllázít.

4. Szemere Miklós — Arany Jánoshoz.⁴

4. Jul. 1862.

Édes Jancsim!⁵

Ez már a' 4-dik level, — hármát eltéptem. Ma hajnalkor a' harmadikat gyalogemberrel póstára küldtem, félóra mulva lovas legénnyel visszahozattam. Hogy mer ne sértselek: barátomat — bár én sértve vagyok általad — el is mondjam nyíltan a' mi bánt, ez nehéz dolog.

Én *egy bötüt sem változtatok cikkemen!* nem, mert: Br.⁶ azt tölem nem érdemli; nem mert: míg *öt* élességeimtől, sőt még holmi apróságoktól is megóvni igyekszel, engemet legnagyobb impertinentiától sem igyekvél megóvni. — Nekem fáj, hogy cikkét *úgy* adtad, az fáj, hogy *te* adtad úgy, — 's nemde nem is szóltam! Gondolám: azon lap, melly e neveletlenségeket *adhatta* ellenem, *adni* fogja viszont gúnyos czáfomat is, ha szinte hasonló modorú fogna is lenni. Csak ez egyetlen föltét alatt lehettem

¹ A levél egy része hiányzik.

² Sárosy Gyula.

³ Olvashatatlan sorok.

⁴ Aranynak Szemere Miklóssal folytatott levelezéséből megjelent 1855—57. öt darab Arany *Hátrahagyott munkái* IV. k. 105—117. és kettő 1862 u. o. 376—383. l.; a Zemplénben 1882. 44. sz. Arany levele Szemere Miklóshoz.

⁵ Válasz Arany Jánosnak 1862. jún. 29. kelt levelére. L. Arany *Hátrahagyott m.* IV. k. 379. l.

⁶ Brassai Sámuel.

képes még csak nem is kérdeni tőled: mint lehattél irántam barátod iránt oly kiméletlen?

S ime, te, ki azon nemtelen modort megengeded *neki ellenem*, — *tőlem ellene* még azt is *sokallod*, hogy azon modort, melyet levedben magad is «gorombának» czimmez, «inhumanus»-nak nevezem. Sőt még csak ezt se mondjam, «muscas captat». (Nero legyei.)!!! — «Pellengére állítani egyik dolgozótársamat, gondolj erre pajtás! ez — még sem megy!» — De az *ment*, hogy engemet *egyik dolgozótársadat pellengére* állíts! E' két sorban kijegyzéd a' *Br. értékét szememben*, 's az *én értékemet*. — 'S e' lealázó megkülönböztetést *köztem s közte* még folytatod: «Brassai gorombábban támadna meg, és én *tehetném* cikkével hogy *ki ne adjam*, vagy *megheréljem*, miután a' tiedet közöltem a' mint irva volt; engem *kárhoztatna*, hogy nem vagyok iránta annyi respectussal, mint *dolgozótárs iránt lenni kell*» — Tehát! azt nem *tehetéd*, hogy az ő válaszát *ne add változatlanul*, ha az enyémet szinte úgy adnád, — ellenben azt *teheted*, hogy az enyémet *ne add* változatlanul, bár az övét, mire enyém válasz, *adtdad*. Az, hogy ő *kárhoztatna*, *visszatart* cikkem adásától. *Iránta*, mint *dolgozótárs iránt érzed*, hogy *respectussal tartozol*, irántam mint *dolgozótárs iránt nem érzed*, hogy *respectussal tartoztál* volna. —

Tekintve azt, hogy mindezt te *irod hozzám*, több bántó van rövid levedben, mint Brassai egész cikkében! Mert magyarul bár ezerszer, sem mondasz itt egyebet, mint: «te oly kicsiny vagy szememben, hogy *eltűrheted* Br. gúnyait, ő olly nagy hozzád képest, hogy *nem lehet eltűrnie* a' tiedet.» De, nyilvánítod is, hogy Brassait *félsz elveszteni* miattam. Miután tehát *engemet nem féltél elveszteni* miatta, — *határozottan választál* közöttünk! S így én el fogok maradni örökre. El, még azon esetben is, ha cikkem adatik. Mert, valamint *nem nagyobbíthatja nyilatkozatodat a' nem adás*, úgy: nem enyhítheti többé az adás. — Ha azt hiszed, hogy *mint író* nem *lehetek büszke*, engedd meg, hogy *mint ember* ad legyek! —

Állítod «némit» kitöröltél Br. cikkéből. Óhajtanám látni a kihagyásokat; — nem ismerve azokat, semmit sem lehet adnom rájuk. Ez állítás tehát engemet nem nyugtathat meg. Ha hiszed, hogy *megnyugtathat, nyugtasd meg őt is* illy állítással. Ekkor, mint adhattad az övét, adhatod azenyémet is. —

Neki, ki *úgy* ír ellenem (s minden ok nélkül, nem a leghumánosabb modorban írtam-e én S. [így] ellen?) S' *Neked*, ki azt adhatta, nincs jogotok engemet megróni hasonló (bár én tagadom, hogy hasonló legyen! enyém satyrikusabb, gúnyosabb, övé *nemtelenebb*; és? *Ő kezdette*, én csak *visszaadom*) modorom miatt! Nekem ellenben jogom van követelni, hogy ha övét *úgy* adtdad, enyémet is *úgy* add. És pedig *magadat meniegető* csillagozás nélkül, mert *azt* irányomban sem tetted. E követeléssel tartozom megsértett önérzetemnek. Neked, Jancsim, nem szabad megkülönböztetéseket tenned. Valamennyi dolgozótársad hasonló joggal bír, 's szerkesztői kötelességed mindenik eránt ugyanaz. Ha már nem méltányolsz mint dolgozótársadat, barátodat, legalább kötelességed teljesítésével erántam! —

Én nem akarok szavadban kétkedni, hogy részint kitöröltél Br. cikkéből, de! *egyszersmind benn is hagytad mindazt, mi engemet sért*; én, illy hangú cikket *ellened*, mint szerkesztő, nincs olly anyagi haszon, melyért kinyom-

tatni tudtam volna! — Koros, söt vén ember vagyok én már, nem érdemlek-e tőled kiméletett. Brassai uram pedig tudja meg, hogy: megbecsülést csak az érdemel, ki másat megbecsül. Vedd csak az egyet! ha *én nem bírtam volna megczáfolni őt?* Akkor kétszeres megaláztatás szárad rajtam: meg is piszkolt, szellemileg is a' rövidebbet húztam volna. — Azon állításod pedig, hogy ha szeretetlenségeit kihagyttad volna velem, *az egésznek szelleme változik meg általa, s ezt kitörőlnöd nem lehet»* — nem áll. Illy üres mentséget ismét nem tudnék mondani ellened! Nézz végig cikkeim, paczkázásai rendszeren pár sorban elől vannak, ha te engemet kímélni vágysz, az e féléket könnyen kihagyhatod, a' nélkül, hogy az egésznek szelleme legkisebbit változnék. Ha pedig változott volna — vegyük ez esetet —, akkor követeltem volna, hogy humanus modorban írja az egészet. — De, nem bírtál volna Brassaival? Ha *ez ok* cikke adására, *ok* az enyém adására is, nem: velem sem bírsz! — Kihagyjam egy részét annak, mi őt nevetségessé teszi? hisz ép *az szándékom, föladásom, hogy nevetségessé tegyem őt, ki olly* nevetségessé, — nem pedig csupán, hogy megczáfoljam. Ha ő engemet nem tett olly nevetségessé, mint én teszem őt, nem akaratján múlt, csupán azon, hogy ő nevetségesebb alak, mint én vagyok. A *nyúlkiugratás* féltét korántsem azért nem engedhetem én kitörőltetni, mintha istentudja milly elmésséget látnék e' haszontalanságban, de azért nem, mert e' csekélység szinte nevetségessé tételére szolgál. Mindezt, és ha tizszer ennyit mondanék is, érdemli, — tanuljon *mórest!*

Az sem igaz, hogy ő *«öntudatlanul goromba»!* Óh de mennyire tud modest lenni, hol hiszi, hogy *kell*. Ismered P. J.¹ ellen írt Pamphletjét,² tehát azt is benne, mit, bár igen sértve érzi magát, jó hosszasan [írt] Sz. ellen. Ő tudja, ki az az Sz.?, s mind a' mellett, még a' keserű labdacok is: *«Új bor, ó tömlője»* (a philosophiában) mint lenyelé! milly humanus! milly meglippenő! mint nem mer legkisebbé is paczkázni! Óh! a' ki egy helyt még sértés ellenében is *tud* humanus lenni, *tudjon* ott is, hol nem sértetik! —

Minél *csekélyebb piszkálásokat* akarsz te velem kihagyatni, annál *nagyobb lealázás* az rám nézve, mert más értelme nem lehet, mint ez: *«te még csak e' csekélyégeket sem merheted ellene, véleményem szerint»*. —

«Megróhatnák lapodat», ha élességeimet adod? Különös! hogy ezt csak az én válaszomnál fedezed föl, a' Brassaiénál még nem jutott eszedbe! Ha mindazon *intést*, mit most nekem adsz, *néki* adod, — most nem volna szükség rájuk. — Ha az egyik *fele* megjárhatta lapodban, megjárhatja a' másik *fele* is, mint megjárhatták Szász és Dobos illy nemű karczai Ballagi *protestáns³ lapjában*.

Ahány fokkal volt az ő cikke az enyémnél sértőbb, ugyanannyi fokkal lehetne mostani cikkem az övénel, a' nélkül, hogy *megrovathassam* miatta. Ez nagyon természetes! és jogos! Ha én például Salamonra⁴ egyet ütök, (de

¹ Peti József ref. teol. tanár *Tájékozás a bölcsészeti ügyében fenforgó vitához* c. értekezése ellen.

² Címe: *Irodalmi pör a filozófia ügyében*. Kolozsvár, 1861.

³ Ballagi Mór: *Protestáns egyházi és iskolai Lap*. Szerk. 1858—1888. Ebben jelent meg Szász Károly és Dobos János ref. lelkész vitája.

⁴ Salamon Ferenc is beleszólt Brassai és Szemere vitájába.

én egyet sem ütöttem) — s Brassai nekem rohan, 's tizedt üt rám, sokkal igaztalanabb mint vagyok én, ha a 'tíz' megtoldására *hásszal* viszonzom. Mindezt te ép olly jól tudod, mint én.

Czikkem adása vagy nem adása pedig rajtad áll. En nem kérem, de *követelem* adását. Ha tudod mivel tartozol dolgozótársadnak, barátodnak — adni fogod; ha nem tudod: visszaküldöd. Én személyesen nem kényszeríthetek.

E' második esetben retour recepisse mellett szíveskedjél visszaküldeni. Bár elégett három hét előtt csűröm és egy házam, 's kölcsönvett pénzen építtetem — kinyomatom mégis okvetlen, elmondva okát. mért nem jelenhetett meg lapodban. Hogy mindazt, *mit nem adásának okul adál*, kellő világításba ne állítsam tennem lehetlen.

Ez esetre, ha magam, leszek kénytelen kinyomatni 's Br. válaszolni talál — más semmi egyéb nem hiányzik a' mostaniakhoz, mint hogy: bár enyémet nem adod, az ő választát lapodban add.—

Élj szerencsésen

Szemere

U. i. Az itt következő csillagozás, nevem alatt, — ha annyira félsz Brassaitól, mentségedül foghat szolgálni. Tréfás modorban irom, másként elütő volna czikkem szellemétől. Mihelyt e pár sort elnyirod, nyomdába lesz adható. (t. i. külön papirosra írva küldtem ezt Aranyinak.¹)

*) E laphoz különben is sokára küldött jelen kritikám adása a szerkesztő úr s köztem történt barátságos feleselés következtében, még továbbra napoltatott el. A tisztelt szerkesztő úr által az kívántatott töllem, hogy bár Brassai úr mint sárdobáló szekér kerék bánt velem, én ellenben mint hímes tojással bánjak Br. úrral. Hisz úgy bánok vele! de, hogy a' tojás karczolás közben itt-ott betört, nem tehetek róla. — Szemet szemért! s «egyenlő fegyverrel»! a' jogosság ezt parancsolja 's én csak viszonzó vagyok, a kezdő Br. úr.

Szemere Miklós.

5. Szemere Miklós—Arany Jánoshoz.

Kedves Jancsim!

Kelet nélkül.²

Szemere Bertinek én (levélben) «édes Miklósa» vagyok, de mihelyt bántja valami tőlem, tüstént: «Kedves barátom»ja. Előbbi leveled: «édes Miklós»-a, helyett te is: «édes barátom»-ot irsz most; valjon nem haragszol e jobban, mint mutatod. Ne haragudjál! a három levél stb. eltévése — mese s hogy olly sokára válaszoltam oka: nem voltam honn; levelem éles modora pedig *taktika* volt; de látom, hogy hasztalan! De csak a' modor volt taktika, — nem mi a' lényegét illeti, bizony nincs neked kedves szent öcsém igazságod! istenem, istenem! hogy már neked soha sincsen igazságod!

Jancsikám *nem lehet változtatnom semmit, de semmit*. Most már még kevésbbé, miután tudom tőled, hogy Br. még impertinensebb volt. Azt is, méltó hogy megbüntessem, mit bár nem ismerek, de eredetileg *benn* volt.

¹ Szemere Miklós megjegyzése.

² Valószínűleg 1862. júl. 16.

Ládd, a' mai számban («Nyelvészet») már újra csipked *felém*. Jó tette az illy viszketeget embert egy kicsit meg — —.¹

Nincs más mód, mint igazán hogy: *Küldd vissza*, s pedig levelem vételével mindjárt, nem nagyon *rösteltem*, hogy olly soká késtem vele. Ha csakugyan hiszed, hogy *így* nem lehet adnod, hát már hijában! Kinyomatom Patakon, — így az az egy nyereségem lesz, hogy hamarább megjelen. S aztán majd valamelyik pesti könyvárusnak küldök pár példányt, adja el saját hasznára, ha adhatja, de küldjön egy egy példányt nektek, lapok szerkesztőinek. De Br. hogy jut hozzá? mert, hogy én küldjek neki például névtelenül egy példányt, az nagyon gyerekes volna. E *rosszban* egyszersmind az a jó is történik velem, hogy néhány barátomnak példányt küldhetek.

Hidd el (most már nem Cicero pro domo sua állítom ezt) meg nem foghatom, mi nagyot látsz te a' *Kakukban*; humoros bohóság, de nem sértés. Előbb «mérges pulykakakas» állt ott, — melly valahányszor egyszer füttyent valaki Magyarhonban, tüstént kinyújtja felénk nyakát Erdélyből. Ez már inkább több. De a' Kakuk? hisz ő ezt végtelenül fogja szeretni! — 'S a' *felfordult könyvtár!* hát nem áll-e (ha tud és akar) a' legokosabb ember is tótágost? 'S mi nem jó volna ebben: *Kingrik Wieland* szobájából? hát nem gyönyörű látvány ez? hiszen ezért garast fizetne mindenki, csak hogy láthassa. Brassai, rémes, ugrik! Az pedig még csak *inhumánusnak* sem mondjam modorát, hidd el *nevezetes*, tölled! Ez csakugyan végtelen, de végtelen fölháborított az első pillanatban. — Hiába mentegeted te magadat. Egy *egy* is elítél.

Nem barátom, — mind de mind benn fog maradni, hisz most már nem genirozhat tégedet többé (rossz barát! a' Brassai ellen *írt*, csak lapodon kívül nem geniroz, a Szemere ellen *írt* lapodban sem). Már hiszen történjék, a' mi történni fog, válaszoljon ő még sértőbben, ha kedve van. Én, fogok e' többé válaszolni, nem tudom. Azonban nem hiszem, hogy fogjak. Czikkemben — — —² pár kakuk forma, — ép azért is legokosabb az, (miután te olly Brassai barát és Szemere barát vagy) — hogy visszajöjön, mert *ezek* iránt is újra alkudoznál velem, s' az idő telnék csak haszontalan.

A *figében* igazad van. Utánna néztem, s' csak egyszer van virága, de gyümölcsében rejti virágát. De Jancsi! (s ez már ugyancsak komoly kérdés!) mért nem vagy te őszintébb, nyiltabb? Te tudod *ezt*, másként olly pozitív állításomat. Kétkedni sem jutott volna eszedbe, miért nem téssz úgy velem, mint én tennék veled: Jancsi! ezt ne add, mert kudarcot vallsz, a' fige stb.! És még e hozzátétel; «de az a te dolgod!» — az emberismerő előtt, töléd az nagy mondás! — ládd én örülök, hogy jelét adhattam (Erdélyi ellen) annak, hogy a' te *dolgodat* én egyszersmind saját *dolgomnak* is tartom. — fordulj még! hidd el: nem vagy jó!

Ládd ember! ép e' hidegség, e' föl nem vevés; mi történik barátoddal? tevé azt is, hogy Br. kritikáját *így* adhattad ellenem. Ez menthetlen! Én, mint mondám, nincs olly eset, hogy azt ellened adtam volna.

¹ Olvashatatlan szó.

² Olvashatatlan.

Bizony nem tudnál te abból is kibújni, hogy olly megkülönböztetést tevéél *köztem s közte*. — 'S ha én tégedet, s Miskát¹ is az illyek daczára is szeretlek, s tán mindvégig foglak szeretni, csak az, hogy kell szeretnem e' rossz világban valakit. Fejemben mernék fogadni, ha a' Brassai czikkét én irom *ellenem*, te úgy, mint *ellenem írva* van az, nem adtad volna. E tudat nagyon bántó.

Magán leveled? — Az például, hogy mondván: „gorombának” nevezed, említeni nem fogom, legalább *nem mint általad mondottat*; de hogy Brassait ki se figurázzam, az lehetlen. Kifiguráztam édes Jancsikám isten igazában, — ez legyen lelkem! az én boszúim ellened. Te azért, nem csak hogy haragudni nem fogsz, sőt örülni fogsz rajta, mert Br. látni fogja belőle: milly Patronusa vagy! s hogy én a' *fölmérgesült*, magam voltam kinyomatni kéntelen polemiámat.

De most már, történhető válaszáat is *okod lesz nem adni lapodban*. Nyomassa ő is külön.

Én csodálkozom, hogy te az én *ostorozásomnak* nem örülsz! *Neked* arra kapnod kellett volna, hogy Brassait én vagy bárki amúgy istenesen megoldogozta. Őt csak ez javíthatja meg, ha még javítható. Mert mi az én éléségeim, gorombaságaim értelme: „Ime jó ember, modoromból, melly a' tiednek *csupán visszhangja*, láthatod, hogy e' modort el kell hagynod! Te, az az lapod nyer vele, ha e' *«grober Samuelt»* meg-megdöngetik, — mert — docet a' Peti J. ellen irt Pamphlet, — alább szokott hagyni paczkázásaiból, ha legényre akad. Birtam volna én mérsékeltlen is irni ellene, — de jól tudom, hogy mérsékelt modoromat ő korántsem öngyőzelemnek, csupán méglíppenésnek fogta volna venni. Hidd el, neveltség ő ellene nemeskedni. Hogy pedig az olvasó közönség Brassai miatt ítéljen meg engemet, attól nem tartok. Valamint a te felelmed is, hogy lapodtól elpártol — alaptalan. Sokat kapott ő már, — megszokta.

Miklósod.

6. Szemere Miklós — Arany Jánoshoz.

Édes Jancsim!

Kelet nélkül.

Pár szót végső leveledre. Te a' «kifigurázást» «csufolkodásnak» nevezed, én pedig azt hiszem valóbbnak erányodban, mint a' *komoly* hangot, de mivel annyira megütköztél rajta, tehát ezt választom. Előadni, miért nem jelenhetett meg kritikám lapodban, kéntelen vagyok, mert okát másképp sejteni sem foghatná olvasóm.

Látod, te még grammatikai botlásokat sem engedtéel kimutatnom Brassai ellen; — mint eszes férfi, gondolkodjál e' felett. Bezzeg a Br. *Szabadságapostol*-ról haszontalanságát ki nem törölte, ellenben általam kijegyzett botlását kitörölte. Patakra menvén harmadnapra iratommal mutattam Erdélyinek a többi törlések közt ezt is. Hidd el nem győzők rajtad csodálkozni; nem neheztelek, nem haragszom, de fáj vélt barátomat így látnom. Te magad — hogy többet ne mondjak — megrovod, kiigazítod nyelvtani botlásait, az enyémeiket ellenben, *míg az övét adod ellenem*, kitiltod lapodból ellene.

¹ Tompa Mihály.

Ígazán mondom, messzi vagyok attól, hogy megsérteni akarjalak, de gondold meg magad, nem mutat e fölhozott csekélység úgy jogtalan mint kicsinyes zsarnoknak, mint barátom helyett ellenemnek. Tehát még a grammatikai hibát sem szabad Brassai ellen kimutatnom lapodban. Ez oly valami, mire szemünk, szájunk elállt.

És Jancsi! míg Brassai paradox állításait ellenem csak egy megrovó jegyzéssel sem kíséred, mint *kapsz* rajta, hogy munkámban megróvni való botlást találtál, s hozzá: milly hangon írod jegyzésedet.

Erről *«semmit sem tudunk»!* (Shakespeare mély fájaldalmáról műveiben írt etc. nem akarok itten értekezést tartani, sőt kihagytam kritikámból is.) Ez a hang, ez a hang, ez a modor! s *tölled irányomban*. Nekem minden inkább fáj önmagad miatt, mint miattam. Azt a keves emberismeretet, mellyel bírok be *drága áron* veltam én megszerezni kéntelen. Helyedben, mit fizettem volna én, ha valami ismeretes botlást fedeznék föl művedben mint szerkesztő, figyelmeztetni tégedet; s te két levelet írsz, s valónak látod hallgatni rólla, s szives figyelmeztetésed helyett illy hangú megrovással akarál meglepni.

Engemet még impertinenciái daczára is kiméltre kérsz, intesz, milly nemes, milly szép az illő modor, s te magad ez alatt barátod erányában illy hangot vagy képes használni.

Az egy vallási tárgyat kihagytam. Ez mentésedül nem szolgálhat. Óriási különbség van a kettő között: «én ugyan tiedet is köteles vagyok adni, de kérek hagyd ki e pár szót. — Vagy kérek hagyd ki, ha nem hagyod, nem adom.» Ha magam bár arczul csapom magamat, nem fáj, ha más (komolyan) csak orrom hegyét érinti is, nem lehet túrnöm. S hozzá senki sem tudja jobban mint te, hogy bizony az *egy* kihagyásával eszedben sem lett volna megelégedni. Hiszen még ezt is: *gyöngye* psycholog kitörölve látom. Szóval minden satyrikus döfést, legyen az bármily hangon mondva, míg az ő esetlen, neveletlen paczkázásait nagyon is valónak látad meghagyni.

De ne beszéljünk ezekről többé, mert keserű rájok csak gondolom is.

Isten veled édes Jancsim!

Szerető barátod
Szemere Miklós.

Közli: PERÉNYI JÓZSEF.

KISFALUDY SÁNDOR ÉS SZEGEDY RÓZA HÁZASSÁGA.

Kisfaludy Sándort és Szegedy Rózát 1800. január 20-án Gógánfán eskette össze a veszprémi püspöki vikáriusnak január 15-én kelt (Prot. Vicar ad annum 1797—1802. P. 298.) diszpenzációjával Szegedy János prépost, a menyasszony gyámja és nagybátyja. Ez a fölmentés csak a háromszori kihirdetésre szólt. Az esküvő azonban az akkor érvényes kánonjog szerint így is érvénytelen volt, mert unokatestvérek hetedizig nem köthettek házasságot. Költőnk és felesége vérrokonságáról eddig is volt tudomásunk: Császár Elemér¹ is megírta, hogy utóbb ezért is diszpenzációt kellett kérniük, és Szegedy János május 17-én újból összeadta az ifjú párt. A rokonság foka

¹ Császár Elemér, *Kisfaludy Sándor*. 1910. 87. l.